

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ ДӘСТҮР МЕН ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ БАҒДАРЛАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ*

¹Қанағатов Манат Қанағатұлы, ²Жаңабаева Динара Мұхтарқызы

¹sumbe@inbox.ru, ²dinara.jan@bk.ru

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

²ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану Институты
(Алматы, Қазақстан)

¹Kanagatov Manat, ²Zhanabayeva Dinara

¹sumbe@inbox.ru, ²dinara.jan@bk.ru

¹Al-Farabi Kazakh National University

²Institute for Philosophy, Political Science and Religious Studies of the CS MES RK
(Almaty, Kazakhstan)

Аңдатпа. Ғылыми жұмыста Рухани жаңғыру бағдарламасының негізіндегі атқарылып жатқан жұмыстардағы ықпал етуші фактор ретінде дәстүр мен құндылықтық бағдарлардың қаншалықты маңызды екендігіне талдау жасайды. Жаңарудың теориялық негіздемелеріне тоқтала отырып, қазіргі Қазақстан жағдайындағы жаңарудың өзіндік ерекшелігіне тоқталып, өткен ғасырдағы түрліше тарихи өзгерістердің қазіргі қоғам санасына әсерін сипаттайды. Рухани жаңғыру барысында маңызды болып саналатын дәстүр мен құндылықтық бағдарлардың ұлттық сана-сезімге сай құрылып, қазақ халқының өткен дәуірдегі руханиятының қайнар көздерінен бастау алуы маңызды. Осындай ұстанымды басшылыққа алу барысында ғана Қазақстан қоғамы шынайы жаңаруды рухани жаңғырумен ұштастырып жүйелі мәдени құндылықтарды дүниеге келтіре алады. Ұлттық құндылықтардың жаңару мүмкіндігін мәдени антропологиялық тұрғыдан сипаттап, оның әлеуметтік, философиялық негіздемесін беруде тарихи деректер мен ұлттық әдеби жәдігерлердің алар орнының маңыздылығын қарастырған маңызды. Сонымен бірге, мемлекеттік бағдарламаны жүзеге асыру барысындағы мәселелерге, оның тигізетін игі ықпалдарына және мәдениет салаларының жаңару барысындағы ұлттық құндылықтарды ескеру маңыздылығына тоқталу Рухани жаңғыруға байланысты ғылыми тұжырымдамалардың құндылығын арттыра түседі.

Түйін сөздер: Рухани жаңғыру, дәстүр, құндылықтық бағдарлар, сананың ашықтығы, прагматизм, жаңару.

Кіріспе

Қазіргі кезеңде кең етек алған әлемдік тенденциялардың бірі, ол өз тарихын зерттеп-зерделеу, әлемдік кеңістіктегі өткен орны мен қазіргі тіршілігін

* Бұл мақала ҚР БҒМ ҒК-нің қаржыландыру аясында әзірленді (Грант №AP08856541 "Қазақстанның қазіргі жаңғыру кезеңіндегі қазақ халқының философиялық-поэтикалық мұрасының рухани-мәдени әлеуеті").

бағамдау және рухани сабақтас болатын мұралармен танысып, өз құндылықтар жүйесін сақтап қалуға ұмтылу. Осыған орай, мемлекеттік деңгейде де, жекелеген авторлық деңгейлерде көптеген ізденістер жасалынып, бағдарламалар жүзеге асырылып, тарихи тамырмен тұтасуды мақсат тұтқан әрекеттер барысы қай елде болмасын байқалуда. Халықаралық деңгейдегі ғылыми кеңістіктің негізгі бағдарларының бірі, қазіргі уақыт пен рухани тамыр арасындағы сабақтастықты жалғап, мәдениеттің салаларын үндестіруді қолға алуда. Әсіресе, бұл үрдіс жаһандық интеграцияда жүзеге асып, рухани-мәдени қауымдастықтардың шекарасы ұлттық деңгейден трансұлттық дәрежеге айналып жатқан уақыттарда белсенділікке ие болуы, бір жағынан таңданысты туындатса, екінші жағынан заңды құбылыс ретінде қабылданып жатады.

Осы негізде Қазақстан Республикасында да ұлтты өткен уақыттардың құндылықтар жүйесімен, рухани тамырымен, мәдениет салаларымен байланыстыратын, жаңаруды жаңғырумен үндестіретін түрлі әрекеттер қолға алынған болатын. Әсіресе, 2017 жылы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру»[1] атты халыққа жолданған мақаласы Қазақстанның гуманитарлық ғылымдар саласында іргелі зерттеулердің бастамасы болып, сүре жол салғаны белгілі. Мақала жарыққа шығып, жолдау ғылыми ортада талқылауға түсіп, біршама істердің басын қайырып, мемлекеттік мүддедегі реформалардың жүзеге асырылуына түрткі болғанына біршама уақыт болса да, әлі күнге өзектілігін жоймай, керісінше жыл өткен сайын маңыздылығы арта түсуде. Қазіргі таңдағы жаңғыру тенденциясының ажырамас бөлігі болып табылатын нәрсе ол ата-бабамыздан өсиет болып қалған дәстүр мен күнделікті дүниетанымдық түсініктерден тәжірибе болып жинақталған құндылықтар жүйесі. Сондықтан, «әжептәуір жаңғырған қоғамның өзінің тамыры тарихының тереңінен бастау алатын рухани коды болады» деген ойдан туындаған «жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – сол ұлттық кодынды сақтай білу» [1] түсінігі заманауи Қазақстанның жанару үдерісінің басты сипаты болып табылады. Дәстүр мен құндылықтар бағдарларды сақтау мен келесі ұрпаққа дәріптеп жеткізе алу бүгінгі күннің басты міндеттерінің бірі болып қана қоймай, болашақ ұрпақ алдындағы парыз екендігі түсінікті. Осыған орай, Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласын және «Ұлы Даланың жеті қыры» [2] еңбектерінің негізінде ұлттық рухани құндылықтарды, мәдени жетістіктерді зерделеудегі орны мен рөлін толыққанды түсініп, болашақ үшін жасалған батыл қадамдар екендігін айқындау мақсаты қойылуы заңды.

Бұл көрсетілген мемлекеттік маңызы бар құжаттар қазіргі таңдағы атқарылып жатқан ғылыми ізденістер мен тұжырымдар қалыптастырудағы басты нұсқаушы бола отырып, ұлттық-мемлекеттік болашақ түсінігін қалыптастырудың өзегі болып табылады. Сондықтан да, өткен заманнан бүгінге жеткен, кей тұста жойылуға шақ қалып, сиреп кеткен дәстүрлер мен құндылықтарды қайта сараптап, шынайы өмір тіршілігіне енгізудің жолдарын қарастыру, теориялық және тәжірибелік әдістемесін жасақтау бүгінгі Қазақстанның гуманитарлық ғылымының мақсаты болып табылады.

Зерттеу әдіснамасы

Ғылыми мақаланың ізденістері барысында көптеген әдістер қолданылды. Негізгі жалпы ғылыми және пәнаралық әдістерге сүйене отырып, біршама ғылыми тұжырымдамалардың түйіндемелеріне тоқталынды. Соның ішінде мәдениеттанулық, дінтанулық, саясаттанулық, әлеуметтанулық және әлеуметтік-философиялық ғылыми әдістер негізіндегі жүйелі әдістемелері, дәстүр мен құндылықтарды зерттеудің және талдаудың жүйелі әрі қызметтік-құрылымдық тәсілдері, мәдени құндылықтардың тарихи көріністеріне сипаттама беретін тарихи-салыстырмалық әдістері, түпнұсқа жазба материалдарды түсіндіріп, маңызды идеялардың мағынасын ашуға бағытталған герменевтикалық тәсілдер қолданылды. Қазіргі таңдағы қоғамның бағдарын, дүниетанымдық түсініктердің шеңберін анықтауға септігін тигізетін, саралап-зерделеудің басты бағыттарын ашып беретін, мәселенің өзіндік ерекшелігін толыққанды қабылдауға нұсқау беретін өзгешеліктерді қабылдай отырып, әдістерді жаңаша түрлендірудің мүмкіндіктері де басшылыққа алынды.

Қазіргі таңдағы сандық технологиялардың қоғам өміріне дендеп енуімен байланысты, ақпараттық кеңістіктегі қоғамдық сананың трансформациялық өзгерістерін есепке алатын, дәстүр мен жаңашылдықтың арасындағы қайшылықтар мен тұтастығын ескере алатын диалектикалық заңдылықтардың зерттеу барысында қолданылуы заманауи Қазақстан жағдайындағы мән-жайды ашуға септігін тигізеді деп санаймыз. Осындай контекстте, ежелден мұра болып келе жатқан салт-санамызға, ауызша әдебиеттің түрлеріне, жазба мәдениеттің көрнекті жәдігерлеріне, түрлі ұлттық мұраларымызға деген ой өрісімізге өзіндік пайымдаулар жасауға мүмкіндік беріледі. Әрине, бұның барлығы көп ұлтты және көп конфессиялы Қазақстанның аясында өзара сыйластық пен төзімділіктің қағидаттарын есепке алу арқылы ғана жүзеге асатындықтан толеранттық принциптерін басшылыққа ала отырып, плюрализм мен ой еркіндігінің шеңберінде зерттеу бағыттары жүзеге асырылатын болады.

Ғылыми ізденістер барысында мемлекеттік маңызды құжаттарға талдау жасалынып, сілтемелер қойылуымен қатар, отындық және шет елдік зерттеуші ғалымдардың тұжырымдаларына сүйеніп маңызды және дәстүрлі құндылықтарды қазіргі заманмен тоғыстырып, үндестіре алатын идеялар да талқылауға түседі. Негізгі басымдық заманауи үлгідегі рухани жаңғыру үлгілерінің сипаттамаларын беру болып табылғанымен де, тарихи тамырлас, мәдениетпен тұтасып жеткен руханиятқа тоқталып, оның озық үлгідегі басымдықтарымен танысу маңызды саналады.

Жаңғыру немесе жаңарудың теориялық үлгілері

Жаңғыру немесе жаңару туралы идеялар әлемдік философиялық ой кеңістігінде ежелгі дәуірден бар ұғым болып табылғанымен оның кәсіби ғылым шеңберінде қарастырылуы ХХ ғасырдың орта шенінде қалыптасты. Осы уақыттардағы әлемдік саяси кеңістікте орын алып жатқан «тәуелсіздену»

үдерісі, салдар ретінде көптеген ғылыми тұжырымдамаларды дүниеге келтірді. Қоғамның даму негіздерін зерделейтін әлеуметтік-философиялық мектептер қалыптасты, соның ішінде XIX ғасырлардың соңындағы Г. Мэн «Көне заң» атты еңбегінен бастау алатын эволюциялық дамуды дәріптеген Г. Спенсер, Э. Дюркгейм, сияқты және функционалдық негіздерді жақтайтын Т. Парсонс, Э. Шилз және т.б. ғалымдардың ойлары отаршылдықтың құрығынан құтылған елдердің даму бағдарына өзіндік сипаттамалар беріп, ортақ белгілерін анықтауға ұмтылды. Бұдан басқа жаңарудың классикалық зерттеулері XX ғасырдың 50-60 жылдарында жаңарудың тізбектік үлгілерін ұсынып, әлеуметтік өзгерістердің ауылшаруашылықтық деңгейден индустриалды қоғамға дейінгі сатыларын атап өтеді. Ал өткен ғасырдың 70-ші жылдарындағы сыни кезең өкілдері дамудың біржақты екендігіне күмән тудырып, Батыстық үстемдік идеологиясының жемісі ретінде баға береді. Сонымен қатар бұдан кейінгі қайта жаңғырған жаңару идеялары, нежаңару қағидаттары шығыстық өркениеттердің (Оңтүстік Корея, Тайвань, Гонконг, Сингапур, Малайзия) даму үрдістеріне сүйеніп өзіндік идеялар қалыптастыруға тырысты [3, 221-227 бб.]. Жаңарудың түрлі теориялық тұжырымдамалары өз уақытының даму векторын түсінуге бағытталған идеялық көзқарастар екендігі анық, сол себептен әр кезеңге сай өзіндік жаңару үрдісі болатындығы және өзіндік қайталанбас заңдылығы болатындығын да ескеріп, қазіргі Қазақстан жағдайында да өзіндік қайталанбас жолы бар екендігін ұғыну маңызды. Қазақстанның қай елмен салыстырсақ та өзіне ғана тән ерекшелігі бар екендігін, тарихы, мәдениеті, рухани ішкі жан дүниесі, діні мен ділі бар екендігін ескерсек қазіргі жаңаруға бағыт алған, жаңғыру жолында Қазақстандық модель қалыптастырған елді түсіну үшін жан-жақты талдап, салыстыра талдау да маңыздылығын жоғалтпақ емес.

Дәстүр мен жаңашылдық қатар тізгін тартқан Қазақстанның қазіргі даму бағдарында атап өтілген жаңару қағидалары біршама ескіріп, толық қанды анықтама беруге мүмкіндік бермейді, дамудың жалғыз Батыстық үлгісін дәріптейтін кейбір теориялар керісінше теріс ықпалын тигізіп жатуы да мүмкін. Сол себепті де, XX ғасырдың 50-ші жылдары тәуелсіздікке қол жеткізіп, бірақ белгілісі бар белгісізі бар даму жолына түсе алмаған кейбір елдер үшін шешімі табылмаған мәселелерді қарастыруда Қазақстандық жол өзіндік бастама ретінде де қарастырылады. Бірақ та жаңару үдерістерін қарастырған олардың неше түрлі балама нұсқалары бар екендігін, соның ішінде дәстүр мен рухани құндылықтарды ұштастыра алатын да жолдары бар екендігін көрсетіп, заман ағымында басқаларға үлгі бола алатын да мемлекеттердің бар екендігін ескеру маңызды [4, 3-12 бб.]. Әлеуметтану профессоры Йоран Терборнның ойындағы жаңару жолының бірі Батыс өркениетінің ықпалымен болатын ішкі жаңару идеясы [5, 233 б.] қазіргі Қазақстандық жаңару үлгісінің сипатын ашуға жақындай түседі.

Қазақстан даму векторына теориялық тұрғыдан баға бергенде, рухани жаңғыру идеясының маңызды рөлін айқындауда қазіргі заманауи талаптардың маңызды рөлін де атап өткен маңызды, себебі, адами капитал, білімді индивид, қоғамның мызғымас мүшесін қалыптастыруда жаһандық талаптардың қағидаттарын басшылыққа алу, Қазақстан үшін өзіндік модель қалыптастыруға

мүмкіндік берді деп айтуға болады. Себебі, Қазақтың ұлттық құндылықтарынан бастау алатын толерантты түсініктерді басшылыққа алған мемлекеттік саяси бағдар көптеген экономикалық дағдарысты бастан кешірсе де посткеңестік кеңістікте саяси тұрақтылық пен ұлтаралық және конфессиялық теңдікті сақтай алған бірден бір ел болып табылады.

Рухани жаңғыру жағдайындағы дәстүр мен құндылықтық бағдарлардың бағыттары

Қазақстан Республикасының идеологиялық ұстанымына айналып отырған «Рухани жаңғыру» бағдарламасы өз кезегінде Қазақ халқының бай тарихи және мәдени мұрасының негізінде «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясын ары қарай жүзеге асыра отырып, дәстүр мен құндылықтар бағдарын сақтап, дамытып, дамыған отыз елдің қатарына қосылуды мақсат тұтуда. Бұл мақсатты жүзеге асыру барысында біршама лайықты шараларды орындауға мүдделі болып, көптеген жобаларды қолға алуда [6]. «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» бағдарламасын жүзеге асырудың өзі ішкі туризм әлеуетін арттыру ғана емес, рухани құндылықтардың қайнар көзін ашып, халықты сусындатып, әлем жұртшылығына паш етуге бағытталған батыл қадам ретінде бағалауға болады. Қаншама жәдігерлер өз уақытында бағаланбағандықтан тарих сахынасынан жоғалып, ұлттың жадынан өшкендігін айтып есебін берсек оның өзі біршама болады. Тарихи тамырдан алыс болғандықтан қаншама қорған тоналып, жеке коллекционерлердің қанжығасында кеткен жәдігерлердің санын түгендеу мүмкін емес. Ал «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасының шеңберінде жоғалғанымызды түгендеп, барымызды байыптауға мүмкіндік алдық. Бұның барлығы өз кезегінде алдымен мемлекеттің қолдауымен мәдени мәселелерді шешіп, рухани қажеттіліктерді өтеуге жауап бере алатын жүйелі әрекеттерді жүзеге асыруға мүмкіндік берді [7]. Екіншіден, Қазақстан территориясындағы Қазақ халқының дәстүрі мен рухани бағдарларына байланысты нақты жәдігерлердің үлкен қоры мен жинағын қалыптастыруға жағдай жасады. Осы негізде Қазақстандық мәдениеттің тарихи бай мұрасын ұрпаққа сапалы түрде жеткізудің замануи тетіктері жүзеге асырылып отыр. Бұл өз кезегінде материалдық мәдени мұраның сақталынып жетуіне деген қадам десек, бүгінгі таңдағы жас ұрпақты тәрбиелеуде, ертеңгі күнге деген стратегиялық қадам жасауда рухани құндылықтарды қалыптастырудың басты идеясы ретінде ауыз екі әдебиет пен ежелден жеткен тарихи тамырдың маңыздылығын айтсақ оның да еселенген ықпалы бар екендігін жеткізу керек.

Қазақстан жерінің өткені ежелден адамзат өркениетінің орталықтарының бірі болып табылатын Еуразиялық кеңістікпен тікелей байланыстағы тарихи бай мұраға ие [8, 10 б.] . Тәуелсіздік алғанға дейінгі кезеңдерде тарихымыздың бұрмаланып, санамыздың түпкіріне бодандық қамытының иілгендігін айтар болсақ, XX ғасыр бойына қаншама зұлмат пен қиындықты бастан кешірген халқымыз өз тамырынан ажырап, таным көкжиегі тарылып қалғандығын білеміз. Бірақ та еркіндіктің таңы атып, өз алдына дербестік алған соң көптеген түйіткіл

мәселелерді шешуге мүмкіндік алған соң барымызды толықтыруға мүмкіндік алдық. Қазіргі таңда Қазақстан тарихи тұрғыдан өзінің салт-санасымен, рухани тамырымен қайта танысып, жаңаша дүниеге келуді бастан кешіруде. Тәуелсіздік жағдайында қоғамның рухани жаңғыруы орын алып, ұлттық өзіндік санасы оянып, өткен тарихына деген мақтаныш сезімі қалыптасып, тарихи жады қайта жанданып, өткеніне байланысты объективті шынайылыққа қол жеткізуге мүмкіндік алып жатқан тұста дәстүр мен құндылықтық бағдарлардың қайта оянуы маңызды. Өткенімізді бағамдауда бізге жағымды сын пікір мен объективті шынайылыққа қол жеткізудің маңыздылығын алға тартсақ, өткен күннен жеткен дәстүріміз бен құндылықтық бағдарларымыздың шынайы бейнесін қалыптастырудың мүмкіндігі туындайды. Өйткені, жас ұрпақты тәрбиелеп, кемел болашақ қалыптастырудың бірден бір жолы, ол шынайылық пен ақиқаттың шеңберіндегі білімнен келіп туындайды. Ұлттың өткені мен тарихын қапына келтіру мен сақтай алу, әлемдік мәдениет пен өнердегі адам қалыптастырушы орнын айқындау, қоғамдық саладағы терең білімді талап етеді. Тарихи жады жоқ халық, өз тамырына балта шабуды ар санамайтын ұрпақтарды дүниеге әкелетіндігін, Ш. Айтматовтың сөзімен айтсақ мәңгүрттік санадағы адасқандарды туындататыны сөзсіз. Бұл тұрғыдан қарағанда дәстүрлі таным мен ата-баба жолымен келген құндылықтық бағдарлар ертеңгі күнде құмға сіңген судай болып, жаһандық интеграцияда жойылып кетуге шақ халықты өз дербестігімен, қайталанбас ерекшелігімен құтқаратындығына көз жеткізеді. Қай заманда болмасын ата-баба жолынан таймай, өзіндік өмір салтын сақтап келген халқымыз қым-қуыт замандарды, қаншама зұлмат соғыстарды бастан кешіріп келсе де тұтастығын жоғалтпай, өмір бәсекесінде тарих сахынасынан сырғып кеткен жоқ. Тек XX ғасыр бойындағы өмір салтын түбегейлі өзгерткен, есеңгіретіп ұлт зиялыларына қырғидай тиіп репрессияға ұшыратқан, аштықпен халықтың санасын жоқ етуге тырысқан саяси солақайлықтың кезінде жойылып кетудің кейшінде қалдық [9, 57 б.]. Тек Тәуелсіздіктің тақ таңы ғана, қазақты осы сойқаннан аман қалуға мүмкіндік беріп, ертеңгі күнге деген сенім отын қайта жағып, тіршілік қамын қайта күйіттеп, салт-санамызды жаңғыртуға мүмкіндік алдық. Дей тұрғанымен, өткен ғасырдың салған жарасы әлі күнге жазылмай, кейбір жағдайда өз қынабынан жеріген мәңгүрттік санадағы ортаның қалыптасып, қатерлі ісікше қоғамға теріс ықпалын тигізетін құбылыстардың да болып жатқаны түсінікті. Бұл жағдайда, сол күйіктен тазарудың жолын, әділетті қоғам орнатудың қазақстандық даңғылдың бастауы сан ғасырлық сыннан сүрінбей өтіп, ұлттық жадымызда қанмен жазылып, ұлпа деңгейіндегі генетикалық кодымызда көрініс тапқан ұлттық ділімізді ауыздан ауызға жеткен фольклор, сирек те болса мұра болып қалған жазба мәдениеттегі құнды дүниемізден іздегеніміз абзал. «Өлімнен ұят күшті» деп жанын ар жолында құрбандыққа шалған, «қара қылды қақ жарған» әділеттілікті ту еткен, бөтеннің ала жібін аттауды ұяттың шегі деп бағалап, өз ұрпағын тура жолмен тәрбиелеген бабалар жолын қазіргі таңда дәріптеп, басшылыққа алу, «Рухани жаңғырудың» қайнар көзі, асыл бұлағы болуы керек.

Әрине үлкен атаулармен, үлкен істердің бастамасы болуға болатын да шығар, бірақ та әр үлкен жол кішкене қадамдардан басталатыны сияқты болашақтың,

тұрақтылықтың, кемел болашақтың кілті шағын да болса әрқайсымыздың дұрыс жасалған қадамдарымызда болады. Мемлекет бағдарламалық негізде біршама істердің бастамасышы болды, бірақ та көп жағдайда осы шаралардың көпшілігі науқаншылдықтың сипатын беретіндіктен шынайы әрекеттердің көрінісін бере бермейді. Соған орай нақты ғылыми ізденістердің шеңберінде жасалған игі шаралардың аясын кеңейтіп, салалық деңгейде рухани кемелдендірудің жұмыстарының дені ғалымның қарымды ізденістерінен келіп туындайды. Әлемдік ғылыми кеңістіктегі Қазақ мәдениетінің орнын екшеп, тарихи тұрғыдағы рөлін бағамдауда шовинистік пиғылдан, еуроцентристік менмендіктен туындаған көзқарастардан арылып, өз төл мәдениетіне деген сүйіспеншілік ұғымын дамыта алу, ұлттық тарих пен мәдениетке деген жаңаша көзқарастарды туындатып жатыр. Соған сай, мемлекет басшысы анықтап берген басым бағыттар «Мұражай-2025», «Ұлы даланың ұлы есімдері» оқу-ағарту энциклопедиялық паркі, «Ұлы дала тұлғалары» ғылыми танымдық сериялардың қолға алынып, жұмыстар жасалынуы өз кезегінде Қазақ ғылымының еркін ойшылдығының, объективті білімге деген талпынысының көрінісі деп бағалауға келеді.

«Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасы көп жағдайда ең алдымен жастарға арналғандығы мәлім. Қазіргі таңдағы орын алып жатқан саяси, геосаяси, экономикалық ахуалдарға қарап отырып қоғамның бойындағы рухани тұғырнамалардың қаншалықты маңызды екендігін байыптауға болады. Руханилық адам бойына қуат дарытып, сенім ұялатады, өркениетті қоғамның негізгі тұғырнамаларымен таныстырып, соның ажырамас мүшесі болудың іргетасын қалайды. Ал Қазақстан сияқты жас мемлекет үшін, кемелді болашақ қалыптастырудың сара жолын салуға мүмкіндік береді. Алдыңғы қатарлы 30 елдің қатарына ену үшін қойылған мақсаттарға қол жеткізудің рухани негіздемесін жасауда маңызды рөл атқарады. Сол үшін де тыңғылықты атқарылған шаралар желісі қалыптасып, «Мәдени мұра» бағдарламасының аясында келелі істер атқарылды [10]. Тарих толықыныдағы қазақ халқы үшін әртүрлі елдердегі мұрағаттардан көптеген құжаттар жинақталып жаңа толқындағы көзқарастар қалыптастыруға мүмкіндік берді. Дәстүр мен құндылықтарды рухани жаңғыру аясында ең алдымен бәсекеге қабілетті орта қалыптастыру үшін қолданыс аясын кеңітсе ұтарымыз көп, өйткені бәсекеге қабылеттілік әлемдік деңгейдегі заман талаптарын ғана орындауды ғана емес, өзіндік ерекшеліктердің көрінісін қамтиды. Өйткені бәсекеге қабілеттілік тек жекелеген адамдарың ғана емес, бүтіндей ұлттың қабілеттілігімен өлшенеді. Жаңа ғасыр талаптарына сай білімдер мен қабілеттерді меңгеруде жекелеген таланттардың ғана емес, топтық деңгейдегі сапаның артуымен өлшем жасау маңызды. Осы тұрғыдан «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасының аясында және үштілділік, мәдени және діни келісім бағдарламаларының аясында бүкіл Қазақстандықтардың алдағы жылдардағы салауатты болашағын қамтамыз етуге болады. Өйткені бәсеке басты сапалық өлшемдер болып табылады.

Қоғамның сапалық деңгейін қалыптастыру өз кезегінде білімділік деңгейімен ғана өлшеніп қоймай, сана деңгейіндегі ойлау формасының жаңаруымен де өлшенеді. Сондықтан бағдарламалық жолдауда көрсетілген прагматикалық ой-

лау деңгейлерін де маңызды деп санаған жөн. Қоғамда алған серпілістердің дені 2050 жылға орай алдыңғы қатарлы 30 елдің қатарына еруге деген талпыныстардан туындағандықтан, оның келелі саласы осы ойлау жүйесінің жаңаша серпін алуымен байланысты. Таным аясындағы прагматикалық ойлау, қалыптасқан түсінік бойынша ұлттық танымға жат, батыстық өлшемдегі ойлау формасы ретінде қарастырылып, руханилықтан гөрі эгоистік пайдаға негізделген әрекетті жоспарлаудың дүниетанымдық түсінігі ретінде ұғынылғанымен, шын мәнінде о баста қалыптасу барысында батыстық ғылыми жүйедегі тәжірибе мен оның орнына басымдық беретін әдістемелік туынды екендігін ұмытпау керек. Ғылыми қауымдастық шеңберінен шығып, жалпы философиялық түсінікке айналып, танымдық, өмірлік, этикалық және діни мәселелердің шешімін табуға белсене араласқан ойлау жүйесі [11, 243-246 бб.], қазіргі Қазақ қоғамы үшін де келелі мәселелердің шешімін табуға атсалысуға қауқарлы екендігін түсінгеніміз абзал. Қанша дегенмен, әлемдік нарықта тек шикізат көзі ретінде ғана танылған.

Қазақстан үшін қоршаған ортаның тазалығын сақтау, түрлі экологиялық апаттардың алдын алу, салдарын жою, пайдалы ресурстардың үнемділігін сақтап, болашақ ұрпаққа жеткізе алу, қайтарымсыз энергия көздерін тиімді формаларына ауыстыру сияқты мәселелер алдыңғы қатарда екендігін айтсақ, осы түсінікті дәстүр мен құндылықтық бағдарлар арқылы халықтық санамызда қайта ояту, ата-баба жолын жаңғырту арқылы көрініс табады. Өйткені ата-бабаларымыздан жеткен рухани қазынамыздан осы прагматизмнің ұлттық менталитет деңгейіндегі формаларын аршып алуға болады. Прагматикалық ойлау саласы туралы айтқанда, оны тек батыстық құндылықтар мен өркениеттік өлшемдері ретінде қарастыруға болмайды, өйткені бұл шамадағы ойлай формасы Еуразия кеңістігіндегі өзінше өмір салтымен тіршілік еткен қазақ халқы үшін де таңсық болмағандығын, керісінше табиғатпен етене жақын өмір сүрген халықтың прагматикалық ойлаудың озық үлгілерін қалыптастырып, қабылдай алғандығын түсіну керек [12]. Түрлі ырымдар мен тиымдар, даналыққа негізделіп құрылған түсініктер осының айқын дәлелі. Шынайы күшті «білектен емес, білімнен» таныған қазақ халқы «байлықтың қолдың кірі» екендігін, «малдың бір жұттық екендігін» алға тартып рухани құндылықтардың шынайы бағасын бере алғандығын дәстүр мен ұлттық құндылықтардан сусындаған әр адамның білетіндігі мәлім. Дәстүрін құрметтеп, ата жолын өмірлік ұстанымы ретінде қабылдаған еліміз, судың да сұрауы бар деген ұғымды табиғаттың киелі, тылсым күшімен пайымдап әлеуметтік бірегейлік пен құқықтық теңдікті дала заңымен ұштастырып, жазылмаған заңдылыққа айналдыра білген.

Дәстүр мен құндылықтық бағдарлардың ұстаным негіздері

Заманауи қоғам мәдениеті өз кезегінде шалқып өмір кешудің салтын емес, қанағаттану сезімімен, жеткілілікті ұштастыруға негізделген, яғни парасаттылық деңгейіндегі мәдениет болып табылады. Бірақ та, заманың түлкі болса тазы болып шалуды мақсат тұтқан, байсалды емес бай болуды дәріптеген тойымсыз қоғамда сол ұлттық дәстүрді белден басатын білімсіздіктен туындаған

құбылыстар да жиі кездесіп жатады. Оның сырын, сол рухани тамырдан ажыраған адамның жануарлық инстинкке негізделген жабайы пайымының жемісі ретінде бағалаған жөн. Табиғатқа деген тойымсыз көзқарас бұдан әрі жалғаса беруі мүмкін емес, өйткені Арал апатының өзі, оны тигізген зардабы өлшеммен қарастырсақ дүниежүзілік деңгейдегі қасіреттің көрінісі. Бұл көп мәселенің бірі ғана десекте жаһандық апаттың өз еліміздегі сипаты. Сондықтан, ауыздан ауызға өсиет болып жеткен, қазақы сананың, даналықтың, тазалықтың қазіргі уақыттағы қажеттіліктерді өтеуде осы рухани жаңғыру арқылы ұлттық дәстүрлі құндылықтарды қайта жандандыру уақыт еншісіндегі басты міндеттердің бірі болып табылады.

Бұл жерде ескеретін екі түрлі мәселе бар екендігін, біріншіден дәстүрлі құндылықтар деңгейіндегі өзгерістерді жүзеге асыру мен екіншіден ұлттың ішкі дүниесін заманға бейімдеп өзгерту мәселелері тұрады. Осы тұрғыдан, ұлттың ішкі жан дүниесіне келетін қатерлердің бар жоқтығына да талдау жасау маңызды. Заман ағымының бойында ұлттық дәстүрлеріміз, тіліміз, музыкамыз, әдебиетіміз, ұрпақтан ұрпаққа ауызшы жеткен фольклор, салт-санамыз барлығын қосқанда ұлттық рухымызды өзімізбен бірге алып жүру мүмкіндігін іздестіру маңызды. Озық елдің таңсығы деп қаңсығын алу емес, өз төл құндылығымызбен ұштаса алатын озық үлгідегі жетістіктерін игеру бүгінгі күннің басты мәселесіне айналу керек.

Әр халық тарих еншісінен өзіне тән сабағын алып, қателіктердің салдарын жеңіп, сәтсіздіктердің алдын алуға тырысады. Қазақ халқы үшін XX ғасыр түрлі қасіреттерге толы болды. Біріншіден, біз өзіміздің ұлттық дамудың табиғи жолынан ажырап, сырттан келген жат идеялардың жетегінде болды, екіншіден қазақ халқы үшін демографиялық соққы жасалынды, үшіншіден, ұлт өзінің тілі мен мәдениетінен айырылып, жойылудың алдында дәрменсіз қалды, ақырында қазақ даласы экологиялық және түрлі қолдан жасалған апаттардың ошағына айналды [13, 187 б.]. Бұлардың барлығын топтастырсақ, шын мәніндегі жеткен жетістігіміз бен сәттіліктеріміз өз мәнін жойған болар еді. Жаңару үдерісінде, осыншама сәтсіздіктер мен қасіреттерді ескеріп, ертеңгі таңды тыныштықпен қарсы алудың жолын қарастыру аса маңызды.

Қазіргі таңдағы өмірдің ақиқаты ол білімді болу болашақтың сәтті болуының кепілі екендігін түсіну. Жастарды дайындаудың басты басымдығы білімділік пен біліктіліктің жоғарылығында екендігін қабылдау. Бірақ өткен ғұламалардың өсиетіндегі «тәрбиесіз білім адамзаттың қас жауы» болатындығындай, дәстүр мен құндылық бағдарларының негізіндегі білім мемлекетшілдік пен ұлтжандылықтың бастамасы екендігін, құндылық жүйесіндегі білім берудің басымдығы ұлт болашағының кепілі екендігін мойындаудан туындайды. Бұл жағдайдағы басты шарттардың бірі сананың ашықтығы, бағдарламалық жолдауда көрсетілгендей өз қателіктерін бастан кешіріп, сан-салада адасудан гөрі, өзгенің қателіктерінен сабақ алып, тәжірибе алмасуға дайындықты көрсете алу. Қазіргі таңдағы трендке айналып бара жатқан осындай құбылыстың жақсы жағын қабылдап, өзгенің үлгісінен сабақ алу, болашақ сәттіліктердің кепілі ретінде қарастырылады. Сананың ашықтығы туралы сөз болғанда, алдымен

мынандай үш түрлі ерекшеліктерді қарастырған жөн. Біріншіден, әлемдегі даму бағдарының және өз еліміздегі болып жатқан өзгерістердің ара салмағын елеп-екшеу. Екіншіден, сананың ашықтығының жаңаша техногендік өзгерістер арқылы туындаған құбылыстарға дайындықты түсіну. Үшіншіден, басқалардың қателіктерін қабылдап, сабақ ала білу. Шығыстық менталитетте болса да, әлемдік даму жолында өз үлгілерін қалыптастыра алған Жапония, Сингапур, Оңтүстік Корея, Қытай сияқты елдердің даму үлгісі осы айтылғандардың жарқын мысалы бола алады. Сана ашықтығы мен тәжірибені лайықты деңгейде бөлісе алу, өзіндік сыр-сипатымен түрлендіре алу, ұлттық менталитетпен байланыстыра отырып, озық үлгідегі құндылықтарды қабылдай алу, осы аталған елдердің басты қасиеттерінің бірі болып табылады. Жаһандық шынайылықтың бейнесі, жаңару үдерісінің қай мемлекетке болмасын сұраусыз келетіні және үздіксіз жүзеге асып отыратын тарихи үдеріс тәрізді сөзсіз болатын құбылыс екендігінде.

Қорытынды

Қазіргі таңдағы заманның талабы мен мемлекетіміздің бағыты мәдениеттің және ғылымның сан қырлы салаларын жаңартуға басымдық беріп, мәдени-адамгершілік қағидаларға негізделген құндылықтарды, дәстүрімізді сақтау болып табылады. Білімнің культін дәріптеп, дәстүр мен жаңашылдықтың ерекше сара жолын қалыптастыруға бағыт алған тұста ежелден келе жатқан салт-санамыздың жаңғыруы өз кезегінде мемлекеттік тұтастық пен ұлтаралық және діни бірлікті нығайтудың басты кілті болып табылады. Елбасымыздың жолдауында айтылғандай қоғамның дамуына игі ықпалын тигізетін тарихи сананы қалыптастыру жолында дәл осы дәстүр мен құндылықтық бағдарлардың қоғамдық қарым-қатынастың барлық салаларына еніп, көрініс табуы, ұлттық дүниетанымды кемелдендіруге ашатын жол ретінде қарастырылады. Өз заманында В. Г. Белинскийдің «Біз өткенімізден қазіргі жаймыз туралы сыр шерткенін, ал ертеңгі күніміз туралы ым-ишара жасағанын сұранамыз» деп тарих пен тарихи сана туралы сипаттама бергеніндей өткен заманның елесіндей бізге жеткен құндылықтық бағдарлардан күтетін үмітіміз зор.

Байқағанымыздай, өткен кезеңнің мол мұрасын жинақтап, келер ұрпаққа жеткізуді мемлекеттік мәдени саясатының басты міндетіне айналып отырғанын көрудеміз. Қазақстан халықтары мәдениеттегі, діни сенім, тілдік ерекшеліктерді сақтай отырып, біртұтас халық ретінде ұйып отыр. Егемен елімізде ежелгі дәстүрлердің жаңа өмірі және халықтың көркем шығармашылығы қайта жаңғыру жолында. Халықтық дәстүр мен құндылық бағдарлардың қайта жаңа кейіпке еніп жандануы адам баласының рухани тылсымын, өмір салты мен ұлттық сана сезімін және ділдік болмысын қайта қалыптастыруға деген ынтаны оятуда. Бұның барлығы, рухани жаңғыру жолына түскен Қазақстан халқының өткенді пайымдап, келешекке үмітпен қарап, құндылықтық бағдарларды жоғалтпай жүйелі даму жолына түсетіндігінің айғағы.

Әдебиеттер тізімі

1 Назарбаев Н. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. 12 сәуір 2017 ж. [Электронный ресурс] URL https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy (қаралған күні: 15.11.2021).

2 Назарбаев Н. Ұлы Даланың жеті қыры. 27 қыркүйек 2019ж. [Электронный ресурс] URL <http://www.akorda.kz>. (қаралған күні: 22.10.2021).

3 Побережников И.В. Теории модернизации // Теория и методология истории: учебник для вузов / Под ред. В. В. Алексеева. – Волгоград: Учитель, 2014. – 246 с.

4 Ефременко Д.В., Мелешкина Е.Ю. Теория модернизации о путях социально-экономического развития // Социологические исследования. – 2014. – № 6. – С. 3-12.

5 Терборн Й. Мир: Руководство для начинающих / пер. с англ. Е.М. Горбуновой, Л.Г. Титаренко; под науч. ред. С. М. Гавриленко; Над. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. – 336 с.

6 Қазақстан Республикасының мәдени саясатының тұжырымдамасы туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 4 қарашадағы № 939 Жарлығы. [Электронный ресурс] URL <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1400000939> (қаралған күні: 29.10.2021).

7 «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы №827 қаулысы. [Электронный ресурс] URL <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827> (қаралған күні: 22.10.2021).

8 Масанов Н.Э. и др. История Казахстана: народы и культуры: учеб. Пособие.– Алматы: Дайк пресс, 2000. – 608 с.

9 Қуандық Е. Кеңестік идеология және қазақ интеллигенциясы // Қазақстан жоғарғы мектебі. – 2001. – № 4. – Б. 57-64.

10 2004-2006 жылдарға арналған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2004 жылғы 13 қаңтардағы № 1277 Жарлығы. Күші жойылды - Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 18 маусымдағы № 829 Жарлығымен. [Электронный ресурс] URL <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U040001277> (қаралған күні: 29.10.2021).

11 Логинов Е. Прагматизм, тождество и свобода воли. Логос, том 26. (қаралған күні: 29.10.2021). – № 5. – 2016. – С. 243-277.

12 Бурбаев Т. Қазақы прагматизм. Егемен Қазақстан. – 20 сәуір, 2017 ж. [Электронный ресурс] URL <https://egemen.kz/article/119983-qazaqy-pragmatizm> (қаралған күні: 22.10.2021).

13 Камерон С. Аштық жайлаған дала: Ашаршылық, озбырлық және Кеңестік Қазақстанды орнату. Группа оценки рисков. – 2020. – 324 б.

Transliteration

1 Nazarbaev N. Bolaşaqqa bağdar: ruhani jaңғыru [Orientation to the Future: Spiritual Renewal]. 12 säuir 2017 j. [Jeletronnyj resurs] URL https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy (қаралған күні: 15.11.2021).

2 Nazarbaev N. Üly Dalanyñ jeti qyry [Seven Sides of the Great Steppe]. 27 qyrküiek 2019j. [Jeletronnyj resurs] URL <http://www.akorda.kz>. (қаралған күні: 22.10.2021).

3 Poberejnikov İ.V. Teorii modernizatsii // Teoria i metodologija istorii: uchebnyk dlya vuzov [Theories of Modernization] // Theory and Methodology of History: a Textbook for Universities] / Pod red. V. V. Alekseeva. – Volgograd: Uchitel, 2014. – 246 s.

4 Efremenko D.V., Meleşkina E. Teoriya modernizatsii o putyah sosialno-ekonomicheskogo razvitiya. Sociologicheskie issledovaniya [Theory of Modernization on the Path of Socio-Economic Development. Sociological Research]. – 2014. – № 6. – S. 3-12.

5 Terborn I. Mir: Rukovodstvo dlya nachinaih [World: A Guide for Beginners] / per. s angl. E.M. Gorbunovoi, L.G. Titarenko; pod nauch. red. S.M. Gavrilenko; Nad. issled. un-t «Vysshaya shkola ekonomiki». – M.: İzd. dom Vysshei shkoly ekonomiki, 2015. – 336 s.

6 Qazaqstan Respublikasynyn мәдени саясатынyn түжырымдамасы туралы [On the Concept of Cultural Policy of the Republic of Kazakhstan]. Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ 2014 jylғы 4 qaraşadaғы № 939 Jarlyғы. [Jelektronnyj resurs] URL <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1400000939> (қараған күні: 29.10.2021).

7 «Sifrlыq Qazaqstan» мемлекеттік бағдарламасын bekіtu туралы Qazaqstan Ruspublikasy Ükimetiniñ 2017 jylғы 12 jeltoqsandaғы №827 qaulыsy. [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 12, 2017 №827 on Approval of the State Program "Digital Kazakhstan"]. [Jelektronnyj resurs] URL <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827> (қараған күні: 22.10.2021).

8 Masanov N.E. i dr. İstoriya Kazahstana: narody i kultury .[History of Kazakhstan: Peoples and Cultures:]: ucheb. posobie. – Almaty:Daik press, 2000. – 608 s.

9 Quandуq E. Кеңестік идеология және qazaq intellegensiaсы интеллегенциясы [Soviet Ideology and the Kazakh Intelligentsia] // Qazaqstan joғarғы mektebi. – 2001. – № 4. – B. 57-64.

10 2004-2006 jylдарға арналған «Mәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы туралы [About the State Program "Cultural heritage" for 2004-2006]. Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ 2004 jylғы 13 qantardaғы № 1277 Jarlyғы. Küşi joiyldy - Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ 2009 jylғы 18 mausymdaғы № 829 Jarlyғыmen. [Jelektronnyj resurs] URL <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U040001277> (қараған күні: 29.10.2021).

11 Loginov E. Pragmatizm, tojdestvo i svoboda voli [Pragmatism, Authenticity and Freedom of Will]. – Logos, tom 26. – № 5. – 2016. – S. 243-277.

12 Burbaev T. Qazaqy pragmatizm [Kazakh Pragmatism]. Egemen Qazaqstan. 20 säuir, 2017 j. [Jelektronnyj resurs] URL <https://egemen.kz/article/119983-qazaqy-pragmatizm>. (қараған күні: 22.10.2021).

13 Kameron S. Aştyq jailağan dala: Aşarşylyq, ozbyrlyq және Кеңестік Qazaqstandy ornatu [Famine: Famine, Arbitrariness and the Establishment of Soviet Kazakhstan]. Gruppa osenki riskov. – 2020. – 324 b.

Канагатов М.К., Жанабаева Д.М.

Важность традиции и ценностных ориентиров в реализации духовного возрождения

Аннотация. В статье анализируется, насколько важны традиции и ценностные ориентации как влияющие факторы в проводимой работе на основе программы «Рухани Жаңғыру». Руководствуясь теоретическими основами обновления, авторы остановились на своеобразии обновления в условиях современного Казахстана и описывают влияние различных исторических изменений прошлого века на сознание современного общества. Важно, чтобы традиции и ценностные ориентиры, которые являются важными в ходе духовной модернизации, формировались в соответствии с национальным самосознанием и исходили из источников духовности казахского народа прошлых эпох. Только руководствуясь такой позицией, казахстанское общество может рождасть системные культурные ценности, сочетая подлинное обновление с духовным возрождением. Важно охарактеризовать возможность обновления национальных ценностей с культурно-антропологиче-

ской точки зрения и рассмотреть значение места исторических источников и национальных литературных реликвий в их социально-философском обосновании. Вместе с тем, акцент на вопросах реализации государственной программы, ее благотворном влиянии и важности учета национальных ценностей в ходе модернизации сферы культуры повышает ценность научных концепций, связанных с духовной модернизацией.

Ключевые слова: духовное возрождение, традиции, ценностные ориентации, открытость сознания, прагматизм, обновление.

Kanagatov M., Zhanabayeva D.

The Importance of Tradition and Value Orientations in the Realization of Spiritual Rebirth

Abstract. The article analyzes how important traditions and value orientations are as influencing factors in the work carried out on the basis of the "Rukhani Zhagyru" program. Guided by the theoretical foundations of renewal, the authors focused on the originality of renewal in the conditions of modern Kazakhstan and describe the impact of various historical changes of the last century on the consciousness of modern society. It is important that the traditions and values which are important in the course of spiritual modernization were formed in accordance with the national consciousness and proceeded from the sources of spirituality of the Kazakh people of the past epochs. Only guided by such a position, Kazakh society can give birth to systemic cultural values, combining genuine renewal with spiritual revival. It is important to characterize the possibility of renewal of national values from the cultural and anthropological point of view and consider the importance of the place of historical sources and national literary relics in their socio-philosophical substantiation. At the same time, the focus on the issues of implementation of the state programme, its beneficial impact and the importance of considering national values in the modernization of the cultural sphere increases the value of scientific concepts related to spiritual modernization.

Key words: spiritual revival, tradition, value orientations, openness of consciousness, pragmatism, renewal.